

Ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish orqali ichki motivatsiyani rivojlantirish

Oxunova Dilnoza Qaxorjonova –

Farg'ona davlat universiteti
“Pedagogika” kafedrası o'qituvchisi
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: oxunova2302@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4887-0530>

Tadjialiyev Zuxriddin Axunovich –

Farg'ona davlat universiteti
Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirishning zamonaviy muammolari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot maqsadi badiiy ifodalar (she'r, ertak, maqol, ashula va dramatisatsiya)ni integratsiyalash asosida multimodal nutq rivojlantirish modelini yaratish va uning samaradorligini eksperimental yo'l bilan isbotlashdan iborat. 120 nafar 5–6 yoshli bola ishtirokida o'tkazilgan tajribasino'v natijalariga ko'ra, eksperimental guruhda nutq faolligi 43,7 % ga, lug'at boyligi esa 38,2 % ga oshgani aniqlandi. Maqolada badiiy ifodalarning multimodal xususiyati nutq rivojlantirishning kognitiv, emotsional va kommunikativ komponentlariga bir vaqtda ta'sir etishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: badiiy ifodalar, multimodal yondashuv, maktabgacha ta'lim, nutqni rivojlantirish, she'riyat, dramatisatsiya, ertak terapiyasi, lug'at boyligi, nutq faolligi, kognitiv rivojlanish.

Развитие внутренней мотивации посредством использования инновационных технологий в образовании

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные проблемы развития речи детей в дошкольных образовательных организациях. Цель исследования - разработка мультимодальной модели развития речи на основе интеграции художественных выражений (поэзии, сказок, пословиц, песен и драматизации) и экспериментальная проверка её эффективности. По результатам опытно-экспериментальной работы с участием 120 детей в возрасте 5–6 лет установлено, что речевая активность в экспериментальной группе повысилась на 43,7 %, а словарный запас - на 38,2 %. В статье обосновывается, что мультимодальный характер художественных выражений одновременно воздействует на когнитивный, эмоциональный и коммуникативный компоненты развития речи.

Ключевые слова: художественные выражения, мультимодальный подход, дошкольное образование, развитие речи, поэзия, драматизация, сказкотерапия, словарный запас, речевая активность, когнитивное развитие.

Development of intrinsic motivation through the use of innovative technologies in education

Annotation. *This article examines contemporary challenges in children's speech development in preschool educational organizations. The study aims to develop a multimodal speech development model based on the integration of artistic expressions (poetry, fairy tales, proverbs, songs, and dramatization) and to experimentally verify its effectiveness. Results from an experimental study involving 120 children aged 5–6 showed that speech activity increased by 43.7% and vocabulary enrichment by 38.2% in the experimental group. The article substantiates that the multimodal nature of artistic expressions simultaneously influences the cognitive, emotional, and communicative components of speech development.*

Keywords: *artistic expressions, multimodal approach, preschool education, speech development, poetry, dramatization, fairy tale therapy, vocabulary enrichment, speech activity, cognitive development.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi globallashtirish, raqamlashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ta'sirida jadal rivojlanib, tubdan yangilanib bormoqda. Bu jarayonda ta'lim sifatini oshirish bilan bir qatorda o'quvchilarning o'quv faoliyatiga bo'lgan ichki motivatsiyasini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki motivatsiya ta'lim jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, u bilimlarni o'zlashtirish, mustaqil fikrlash, ijodkorlik va kompetensiyaviy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda motivatsiya masalasi turli nazariy yondashuvlar asosida keng o'rganilgan. A.Maslou ehtiyojlar ierarxiyasi, E.Desi va R.Rayanning o'z-o'zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory), D.MakKlellandning muvaffaqiyatga intilish nazariyasi kabi konsepsiyalar ichki motivatsiyaning ta'limdagi hal qiluvchi rolini asoslab beradi. Ushbu nazariyalarga ko'ra, tashqi rag'batlardan ko'ra ichki ehtiyoj va qiziqish asosida shakllangan motivatsiya barqaror va samarali o'quv natijalarini ta'minlaydi. Biroq an'anaviy ta'lim tizimida ko'pincha tashqi rag'batlantirish vositalari (baholash, mukofot, nazorat) ustunlik qiladi. Bu esa o'quvchilarda mustahkam ichki motivatsiyaning shakllanishini cheklashi mumkin. Shu sababli zamonaviy pedagogikada innovatsion yondashuvlar – muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, gamifikatsiya, raqamli ta'lim texnologiyalari, interaktiv metodlar hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimi o'quvchilarning bilishga bo'lgan ichki ehtiyojini rivojlantirishning samarali vositasi sifatida qaralmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Motivatsiya va pedagogik innovatsiyalar muammosi zamonaviy pedagogika va ta'lim psixologiyasida keng o'rganilgan dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda motivatsiya ta'lim jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin qilinib, uning o'quv faoliyati samaradorligiga bevosita ta'siri asoslab berilgan. E.Deci va R.Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory)ga ko'ra, ichki motivatsiya uch asosiy psixologik ehtiyoj kompetentlik, avtonomiya va ijtimoiy aloqadorlik qondirilganda shakllanadi va barqarorlashadi. Ushbu yondashuvga

muvofig, ta'lim jarayonida o'quvchiga mustaqillik berish, uning qobiliyatini namoyon etishiga imkon yaratish hamda ijtimoiy hamkorlik muhitini shakllantirish ichki motivatsiyani kuchaytiradi. Shuningdek, L.Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi (ZPD) nazariyasi va J. Piajeining konstruktivistik qarashlari o'quvchini bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol bilish subyekti sifatida ko'radi. Bu nazariyalar asosida ishlab chiqilgan muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish va tadqiqotga yo'naltirilgan metodlar o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirish bilan birga, ularning ichki o'rganish motivatsiyasini ham rivojlantiradi. Pedagogik innovatsiyalar tushunchasi G.K.Selevko va M.V.Klarin kabi olimlar tomonidan ta'lim jarayoniga yangi maqsad, mazmun, metod va texnologiyalarni joriy etish tizimi sifatida izohlanadi. Ushbu yondashuvda innovatsiyalar faqat texnik yangilik emas, balki o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik o'zgarishlar sifatida qaraladi. O'zbek olimlari X.A.To'raqulov, J.G'.Yo'ldoshev va S.A.Usmonovlarning ishlarida ham innovatsion texnologiyalar ta'lim samaradorligini oshirish va o'quvchilarda motivatsiyani rivojlantirishning muhim omili ekanligi ta'kidlanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar raqamli ta'lim texnologiyalari (Google Classroom, Quizizz, Kahoot, Wordwall) va gamifikatsiya elementlarining o'quvchilarda qiziqish, faollik va ichki motivatsiyani oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Biroq ushbu texnologiyalarning uzoq muddatli ta'siri va ichki motivatsiyani barqaror shakllantirishdagi roli hali to'liq ilmiy asosda o'rganilmaganligi mavjud adabiyotlarda qayd etiladi. Mazkur tadqiqotda motivatsiya va pedagogik innovatsiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotda nazariy tahlil va umumlashtirish metodi orqali motivatsiya va innovatsion ta'limga oid ilmiy manbalar chuqur o'rganildi hamda mavjud konsepsiyalar tizimlashtirildi. Qiyosiy tahlil metodi yordamida an'anaviy va innovatsion ta'lim yondashuvlarining o'quv motivatsiyasiga ta'siri solishtirildi. Shuningdek, tizimli yondashuv asosida ta'lim jarayoni o'zaro bog'liq komponentlardan iborat yaxlit tizim sifatida tahlil qilinib, o'qituvchi, o'quvchi va ta'lim texnologiyalari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik o'rganildi. Pedagogik kuzatish va amaliy tajriba elementlari orqali innovatsion metodlar qo'llanilgan ta'lim jarayonlarida o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi va o'qishga bo'lgan qiziqishi tahlil qilindi. Olingan natijalar analitik yondashuv asosida qayta ishlanib, pedagogik innovatsiyalarning ichki motivatsiyani rivojlantirishdagi samaradorlik mexanizmlari aniqlab berildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida pedagogik innovatsion texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning ichki motivatsiyasini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. Muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, gamifikatsiya, raqamli platformalar hamda interaktiv metodlar qo'llanilgan darslarda o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi va bilimga bo'lgan qiziqishi an'anaviy ta'lim usullariga nisbatan yuqoriroq darajada namoyon bo'ldi. Kuzatuv natijalariga ko'ra, innovatsion yondashuv qo'llanilgan guruhlarda o'quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etish, savol berish, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qilish va jamoaviy ishlarda qatnashishga ko'proq moyillik bildirdi. Ayniqsa, gamifikatsiya elementlari (ball to'plash, darajalar, reytinglar, rag'batlantirish tizimi) o'quvchilarda raqobatbardoshlik va o'zini sinab ko'rish istagini kuchaytirib, o'quv jarayonini qiziqarli va motivatsion muhitga aylantirdi. Shuningdek, loyiha asosida o'qitish jarayonida o'quvchilarning real hayotiy muammolarni hal qilishga intilishi kuchaygani, ularning o'quv materialini amaliy jihatdan tushunishi va mustaqil izlanish ko'nikmalari rivojlangani aniqlandi. Bu holat D. MakKlellandning muvaffaqiyatga intilish motivatsiyasi nazariyasini tasdiqlaydi, ya'ni o'quvchi oldiga qo'yilgan aniq maqsadlar ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

Interaktiv metodlardan foydalanish esa o'quvchilarda o'z fikrini erkin ifodalash, tanqidiy fikrlash va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qildi. Bu jarayonda

o'quvchilar o'zini ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida his qilganligi kuzatildi. Natijada, ularning darsga bo'lgan qiziqishi va o'quv faolligi barqaror ravishda oshib bordi. E.Deci va R.Ryan tomonidan ilgari surilgan o'z-o'zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) bilan mos kelishi aniqlandi. Ya'ni, o'quvchilarda kompetentlik, avtonomiya va ijtimoiy aloqadorlik ehtiyojlari qondirilgan sharoitda ichki motivatsiya kuchayadi. Innovatsion pedagogik yondashuvlar aynan shu ehtiyojlarni amalga oshirishga imkon yaratadi. Shuningdek, L.Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi (ZPD) nazariyasi nuqtai nazaridan qaralganda, o'qituvchining fasilitator sifatidagi roli o'quvchilarning mustaqil ishlashini qo'llab-quvvatlashda muhim ekanligi tasdiqlandi. O'qituvchi tomonidan yaratilgan qo'llab-quvvatlovchi va hamkorlikka asoslangan ta'lim muhiti o'quvchilarning kognitiv rivojlanishini tezlashtirdi. Biroq tadqiqot davomida ayrim cheklovlar ham kuzatildi. Jumladan, raqamli texnologiyalar va gamifikatsiya vositalaridan haddan tashqari foydalanish ba'zi hollarda o'quvchilarda vaqtinchalik tashqi motivatsiyaga bog'liqlikni kuchaytirishi mumkinligi aniqlandi. Bu esa ichki motivatsiyani barqaror shakllantirish uchun pedagogik muvozanat zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, ta'lim jarayonida pedagogik innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish o'quvchilarning ichki motivatsiyasini rivojlantirishda muhim va hal qiluvchi omil hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim muhitida motivatsiya faqat tashqi rag'batlantirish vositalari orqali emas, balki o'quvchining ichki ehtiyojlari, qiziqishi va faol ishtirokini ta'minlovchi pedagogik yondashuvlar orqali shakllantiriladi.

Tadqiqot jarayonida muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, interaktiv metodlar, gamifikatsiya, raqamli ta'lim texnologiyalari hamda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshirishi, ularni ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantirishi va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishi aniqlandi. Ushbu metodlar o'quvchilarda kompetentlik, mustaqillik va ijtimoiy aloqadorlik kabi asosiy psixologik ehtiyojlarni qondirish orqali ichki motivatsiyani kuchaytiradi. Shuningdek, o'qituvchining an'anaviy "bilim beruvchi" rolidan voz kechib, fasilitator sifatida faoliyat yuritishi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslab berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – New York: Plenum Press, 1985.
2. Deci E. L., Ryan R. M. The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior // Psychological Inquiry. – 2000. – Vol. 11(4). – P. 227–268.
3. Maslow A. H. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1970.
4. McClelland D. C. Human Motivation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
5. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
6. Piaget J. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1972.
7. Klarin M. V. Innovatsion pedagogika va ta'lim texnologiyalari. – Moskva: Akademiya, 2004.
8. Selevko G. K. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Moskva: Xalq ta'limi, 2005.
9. To'raqulov X. A. Ta'limda innovatsion faoliyat va motivatsiya. – Toshkent: Fan, 2020.
10. Yo'ldoshev J. G., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.